מרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי
مركز منومادين للقضاء اليهودي والديمقراطي
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר־אילן

MENOMADIN
foundation

23 במאי 2022
כ״ב באייר תשפ״ב

תיקונים והשלמות להגדרת בן זוג בתזכיר חוק הירושה, התשפ״א-2021

התזכיר מציע תיקונים משמעותיים לחוק הירושה, התשכ״ה-1965. בין היתר, מוצעת הגדרה חדשה של בני זוג שאינם נשואים הפותחת פתח להחלת החוק על בני זוג מאותו המין, מעניקה משקל לרצון של בני הזוג לחיות זה עם זה בדרך קבע וקובעת חזקה לפיה מגורים משותפים של שלוש שנים מעידים על רצון לחיות יחדיו באופן קבוע. עוד מוצע לבטל את ההבחנה בין הסדרי הירושה של בני זוג נשואים לבין ההסדרים העוסקים בבני זוג ״ידועים בציבור״ וכן ליצור קטגוריה חדשה של בני זוג ״פרודים״, שלמרות שלא התגרשו באופן רשמי, יישללו זכויות הירושה על-פי דין מבן הזוג הנותר בחיים.

השינויים המוצעים בתזכיר פוסעים בכיוון ראוי. במיוחד אנו תומכים בהשמטת הביטוי ״איש ואשה״ מן ההגדרה הקיימת באופן המבהיר כי זכויות הירושה של בני זוג מאותו המין שווים לזכויות הירושה של בני זוג נשואים; בחיזוק המימד הסובייקטיבי של הגדרת בני זוג עליהם יחולו דיני הירושה באופן שנותן ביטוי לכוונת הצדדים; ובהוספת הקטגוריה של פירוד הנחוצה בשל המציאות של סרבנות גט.

חרף תמיכתנו העקרונית בכיוון הכללי שבו פוסע התזכיר אנו סבורים שאין בו די ושיש צורך בשלושה תיקונים משלימים:

(1) יצירת הגדרה ברורה יותר לקביעה מתי בני זוג ייכנסו לגדרי החוק על-מנת להבחין בין קשר מחייב לבין אנשים שאינם מעוניינים בהסדרה מחייבת של הקשר ביניהם;
(2) הבחנה בין בני זוג שאינם נשואים לבין בני זוג נשואים לעניין הצעדים לסיוגם מדיני הירושה ובכלל זה, מתן תוקף להצהרה או להסכמות ביניהם המדירה את זכות הירושה של בן הזוג;
(3) שלילת הזכאות של סרבני וסרבניות גט מזכויות הירושה של בני זוגם הנוכחיים ובה בעת הענקת זכות ירושה לבני זוג פרודים שלא התגרשו בשל כך שהמנוח סרב להתגרש וזאת על-מנת להגן על זכויותיהם של מסורבי ומסורבות גט.

להלן נסקור בקצרה את הקשיים שעולים מנוסחו הקיים של התזכיר ואת שלושת התיקונים וההשלמות המוצעים על-ידינו, המשקפים מדיניות ראויה בהתאם למדיניות הנהוגה במרבית מדינות העולם[1] בשינויים ובהתאמות הנדרשים בשל ייחודיות המשפט הישראלי.

[1] ברובן הגדול של ארצות המערב, לרבות: כל מדינות ארצות הברית, הפרובינציות המרכזיות בקנדה כגון אונטריו, ובמדינות אנגליה, דנמרק, וגרמניה, לא משווים באופן מוחלט בין זכויות הירושה של נשואים לאלו של הידועים בציבור. במדינות אחרות, דוגמת סקוטלנד, מעניק החוק לבתי המשפט שיקול דעת להקנות לידוע בציבור חלק מזכויות הירושה, אך אין מדובר בזכויות ירושה מלאות המוקנות באופן אוטומטי למי שאינם נשואים. רק בחלק מזערי של המדינות המערביות בהן דיני המשפחה מבוססים על הסדרה אזרחית-חילונית מקנה החוק לידועים בציבור זכויות ירושה כאילו היו נשואים. באותן המדינות, קיימת מגמה לקבוע תנאי סף נוקשים הנדרשים לצורך הגדרת בן הזוג כמי זכאי לירושה

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

לקריאה מורחבת, ראו את מאמרו של פרופ׳ שחר ליפשיץ מיהו בן זוג: הערות להגדרת בן זוג בהצעת חוק הירושה פורסם פורום עיוני משפט.

א. יצירת תבחינים ברורים להגדרת "בני זוג" לעניין חוק הירושה

<u>הקשיים בתזכיר:</u> נדרשת הבחנה בין זוגות שהם "ידועים בציבור" באופן שקול לזוג נשוי, לבין זוגות שמקיימים אורח חיים זוגי לא פורמאלי מתוך רצון שלא להיות מוכרים כנשואים.

התזכיר מציע להגדיר בני זוג ידועים בציבור כמי שלהם כוונה לקיים חיי משפחה דרך קבע וכן לקבוע חזקה שמי שקיימו חיי משפחה כאמור שלוש שנים רצופים ייחשבו כבני זוג. הצעה זו אמנם פוסעת בכיוון נכון בכך שהיא עשויה לצמצם את העמימות הקיימת שבדיני הידועים בציבור. עם זאת, לצורך ההשוואה המתבקשת בתזכיר בין בני זוג נשואים לבין ידועים בציבור, בהגדרה המוצעת אין די ויש לנקוט בצעדים נוספים כדי לבדל ולהבהיר מיהם בני זוג שאינם נשואים שביקשו להתחייב בקשר קבוע.

במקרים רבים, ובמיוחד כאשר מדובר בקשרים קצרי טווח, החיים כידועים בציבור משקפים תקופת מבחן שבעקבותיה יחליטו הצדדים האם להפוך את הקשר למחייב. בנסיבות כאלה, התייחסות לבני זוג ידועים ציבור כאילו נישאו, מרוקנת מתוכן את משמעותה של תקופת הניסיון.

גם במקרים של קשרים ארוכים, בחלק מן המקרים הבחירה של ידועים בציבור שלא להינשא משקפת את הרצון של לפחות אחד מהם, שלא ליטול מחויבות משפטית. במקרים אלה, החלת דיני הנישואים על הידועים בציבור, חותרת תחת הבחירה שלא להינשא ומעלה חשש לפגיעה באוטונומיה של בני הזוג. שיקול זה מקבל משנה תוקף בדיני הירושה המייחסים מעמד מרכזי לחופש הציווי ולהגשמת רצון המנוח. על-כן, בפרט בהקשר זה, יש להעניק משקל רב לחשש שבני הזוג לא נישאו משום שלא רצו למסד את יחסיהם ולתת להם נופך משפטי. יש לתת משקל משמעותי לרצונו המשוער של המוריש גם בהינתן שדיני הירושה עוסקים בחלוקת העיזבון לאחר שכבר הוסדרו זכויותיו של בן הזוג על-פי דיני הרכוש הזוגי.

השוואה מוחלטת של דיני הידועים בציבור לאלה של הנשואים מצמצמת את מגוון המוסדות הזוגיים. בנוסף לכך, הבחנה פורמאלית בין הנשואים למי שאינם נשואים מגבירה את הוודאות המשפטית ומקטינה את הצורך בבחינה פולשנית של נבכי הקשר הזוגי של בני הזוג.

<u>הצעותינו לתיקון ולהשלמה של ההסדרים בתזכיר:</u> כפי שגם קבעו במדינות רבות בעולם המערבי, נציע להגדיר באופן ברור מיהם הידועים בציבור תוך קביעת תנאי סף המבחינים בין קשרים ארעיים לבין קשרים קבועים ובין מי שביקשו להתקשר בקשר משפטי מחייב לבין מי שלא חפצו בכך:

כמו תקופת זמן מינימלית של חיים משותפים. כך, גם, עיון במשפט ההשוואתי מלמד שהתייחסות אזרחית לפרידה כגירושים, ובוודאי במתכונת נרחבת, כמעט אינה מוכרת במקומות אחרים בעולם המערבית באופן כללי, ובהקשר של דיני ירושה באופן ספציפי.

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

(1) נוכח המגמה הקיימת בפסיקה להכיר בתקופות חיים קצרות מאוד כמבססות זכויות ירושה של ידועים בציבור ועל-מנת לצמצם את העמימות הקיימת, יש להגדיר תקופת חיים של שלוש שנים של חיי משפחה משותפים כתקופה מינימאלית הנדרשת לצורך הכרה בידועים בציבור, אלא אם קיימות נסיבות מיוחדות כמפורט להלן;

(2) יש לקבוע חזקה, שמי שהביאו במשותף ילד[2] וחיים במשק בית משותף בעת פטירת מי מהם נחשבים כבני זוג. זאת, גם אם משך הקשר ביניהם לא הגיע לתקופה המינימום הנדרשת;[3]

(3) כדי לאפשר כלי נגיש ופשוט לבני זוג המבקשים ליצור קשר משפטי מחייב אך אינם רוצים או אינם יכולים להינשא בנישואים דתיים, מוצע לקבוע חזקה נוספת, לפיה בני זוג שהתקשרו בהסכם, או הצהירו בפני רשות או גוף פרטי על היותם בני זוג ייחשבו כבני זוג לעניין זכויות הירושה. זאת, גם אם משך הקשר ביניהם לא הגיע לתקופה המינימום הנדרשת;

(4) כדי לאפשר מגוון של מוסדות זוגיים וברוח פסיקת בית המשפט העליון, במסגרתה בני זוג שנישאו בנישואים אזרחיים מחוץ לישראל משקפים באופן הברור ביותר שרצונם בקשר משפטי מחייב, מוצע לקבוע שלצד מי שנישא כדת משה וישראל והידועים בציבור החוק יוסיף חלופה שלישית של בן זוג הכוללת מי שנישא בנישואים אזרחיים מחוץ לישראל.

ב. כיבוד הצהרה של ידועים בציבור על אי-רצונם להוריש

<u>הקשיים בתזכיר:</u> יש להבחין בין בני זוג ידועים בציבור לבין בני זוג נשואים ולכבד הסכמה זוגית או הצהרה חד-משמעית מצד המנוח על רצונו להדיר את בן זוגו הידוע בציבור, גם אם רצונות אלו לא בוטאו במסגרת צוואה תקפה.

אנחנו כאמור תומכים באחד מהשינויים המשמעותיים בתזכיר, במסגרתו מוצע לבטל את ההבחנה בין הסדרי הירושה של בני זוג נשואים לבין ההסדרים של ידועים בציבור. השוואה זו מרחיבה את זכויות הידועים בציבור, ובייחוד נדרשת לבני זוג שהחוק הישראלי אינו מתיר להם להינשא כמו בני זוג מאותו מין, כהן וגרושה, בני זוג מדתות שונות או חסרי דת. ואולם, לעמדתנו השוואה זו אינה לוקחת בחשבון את ההבחנה הבסיסית בין בני נשואים לבין ידועים בציבור ואין מקום לאמצה באופן גורף בכל הקשור לחובה לבטא את רצונות בני הזוג דווקא בצוואה.

העובדה שהנישואים מערבים מעשה משפטי פורמאלי בדמות טקס הנישואים מבטיחה את מודעות בני הזוג לכך שחלה עליהם מערכת נורמות משפטיות, וביניהן זכויות ירושה. בכלל זה, הגיוני לצפות בני זוג שנישאו בטקס פורמאלי מסוג זה לנקוט דרך משפטית מוגדרת של כצוואה אם ברצונם לסטות מן המערכת הנורמטיבית הסטנדרטית המוגדרת בדין. מידועים בציבור שנמנעו

[2] בין אם הילד נולד לשניהם או שהוכרו כהורים משותפים.
[3] חריג מסוג זה קיים גם במשפט ההשוואתי והוא ניתן להצדקה הן מנקודת המבט של הכוונה המשוערת של הצדדים והן בשל שיקולים נוספים הרואים בהורות משותפת בסיס משמעותי ליצירת משפחה.

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

ממעשה משפטי פורמאלי על-מנת לייצר סטטוס משפטי אין הצדקה לדרוש מעשה משפטי פורמאלי כדי לבטא כוונה משפטית נוגדת.

בדומה לכך, אופיו הפורמאלי של טקס הנישואים מתאים לאופיין הפורמאלי של דרישות הצוואה באופן שעשוי להבטיח השגת ודאות משפטית בסכסוכי ירושה. בניגוד לאמור, החיים בידועים בציבור אינם מושתתים בהכרח על רכיבים פורמאליים ובתוך-כך, בתי המשפט לרוב מפרשים שהעיקר ביחסים אלה היא הכוונה הסובייקטיבית של הצדדים. על רקע זאת, נדמה כי הצבת דרישות צורניות של עיגון הרצונות דווקא בצוואה לא תביא לידי ודאות משפטית.

<u>הצעותינו לתיקון ולהשלמה של ההסדרים בתזכיר</u>: במסגרת האיחוד בין הסדרי הירושה בין בני זוג נשואים לבין ידועים בציבור, יש להוסיף סייג, במסגרתו הסכמה בין בני הזוג שאינם נשואים, לפיה אחד מהם או שניהם לא ירשו זה את זה, או הצהרה כתובה של המנוח המדירה את בן זוגו, תקבל תוקף משפטי גם אם לא נערכה במתכונת של צוואה. בפסיקות בתי הדין הדיוניים מסתמנת מגמה ברוח זו ואימוץ התזכיר במתכונת הנוכחית תסיג את המצב המשפטי אחור.

ג. שמירת מעמדם של מסורב או מסורבת גט לעניין זכויות הירושה

<u>הקשיים בתזכיר</u>: יש להבחין בין סרבני גט ומסורבי גט בהגדרת המוצעת של בני זוג פרודים.

כפי שציינו לעיל, אנחנו מבקשים לתמוך בקטגוריה המוצעת של בני זוג פרודים, שבמקרה של פירוד, גם אם בני הזוג לא התגרשו באופן רשמי, יישללו זכויות הירושה על-פי הדין מבן הזוג הנותר בחיים. שינוי זה מוצדק, שכן כשם שבני זוג גרושים אינם יורשים זה את זה אין הצדקה לאפשר לבן זוגו הפרוד של המנוח לרשת אותו רק בגלל שבני הזוג לא התגרשו פורמאלית.

ואולם, התזכיר מגדיר בני זוג פרודים כ"גרושים למעשה" ללא הבחנה בין סרבני גט ומסורבי גט. הכרה ב"גירושים למעשה" בנסיבות אלה, כפי שנעשה בנוסח התזכיר, מתמרצת בסופו של דבר סרבנות גט והעמקת הסבל של מסורבי הגט. שהרי, היא מאפשרת לסרבן להמשיך בנישואים הדתיים ובת בעת ליהנות מן היתרונות הגלומים במעמד של גרוש או יחיד.

אין זה הוגן שמסורבת גט, שלאורך חייו של הסרבן שילמה את המחיר על מעמדה כנשואה, תוכר דווקא לאחר מותו כגרושה, באופן שפוגע בזכויותיה בירושתו. כך, גם, אין זה צודק להעמיד בפני הסרבן "שירות" של הגשמת רצונו המשוער בירושה, כאשר לא טרח לערוך צוואה, תוך פגיעה בפרודתו מסורבת הגט. כמו-כן, ישנן משמעויות חינוכיות בסיוגו של סרבן הגט מההסדר הכללי, בכדי למנוע קבלה של סרבנות גט בחברה.

נוסף על האמור, להגדרה המוצעת ולפרשנות שלה יהיו השלכות בעייתיות גם על הקשרים נוספים. כך למשל, על-פי הניסוח הקיים של סעיף 238 לחוק ביטוח לאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995 פרודה מסורבת גט, לא תיחשב כאלמנה לאחר מותו של בן זוגה שלו הייתה נשואה בזמן המוות.

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

<u>הצעותינו לתיקון ולהשלמה של ההסדרים בתזכיר:</u>

(1) ראוי להוסיף לנוסח הקיים של התזכיר סייג המבהיר, כי בן זוג "גרוש למעשה" ייחשב בכל זאת נשוי לאשתו (ולא ידוע בציבור לבן/בת הזוג החדש/ה) במקרה של סרבנות גט. סייג כאמור יקבע שפרוד שהוכיח שפעל לסיום הנישואים ושהסיבה לאי-גירושיו קשורה באי-הסכמת בן זוגו לגירושים, ייחשב כנשוי לצורך דיני הירושה;

(2) כדי למנוע תוצאה לא הוגנת, ראוי לערוך תיקון דומה לחוק ביטוח לאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995, שלפיו פרודה מסורבת גט, תיחשב בכל זאת כאלמנה לאחר מותו של בן זוגה שלו הייתה נשואה בזמן המוות.

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

למען הנוחות, להלן ריכוז השינויים המומלצים על-ידינו מסומנים ב"עקוב" על-גבי התזכיר:

הוספת סעיף 1א 1. אחרי סעיף 1 לחוק יבוא:

"הגדרות 1א. בחוק זה-

"בני זוג" - מי שמתקיים בהם אחד מאלה:

(1) הם נשואים ואינם פרודים;

(2) נישאו בנישואים אזרחיים מחוץ לישראל ואינם פרודים;

~~(2)~~(3) מי שחיים במשך שלוש שנים רצופות לפחות חיי משפחה במשק בית משותף בשים לב לכוונת הצדדים לקיים חיי משפחה כאמור דרך קבע, ואין לאף אחד מהם בן זוג אחר; ~~לענין זה, חזקה כי מי שחיים חיי משפחה במשק בית משותף במשך שלוש שנים רצופות לפחות, ואין לאף אחד מהם בן זוג אחר, הם בני זוג;~~

(4) על אף האמור בסעיף קטן (3), חזקה כי מי שיש להם ילד משותף אחד או יותר, וחיים במשק בית משותף, בשים לב לכוונת הצדדים לקיים חיי משפחה דרך קבע, ואין לאף אחד מהן בן זוג אחר, הם בני זוג;

~~(3)~~(5) על אף האמור בסעיף קטן (3), חזקה כי מי שהתקשרו בהסכם, או הצהירו בכתב על היותם בני זוג, וחיים במשק בית משותף בשים לב לכוונת הצדדים לקיים חיי משפחה דרך קבע, ואין לאף אחד מהן בן זוג אחר, הם בני זוג; לענין זה, "הצהרה בכתב" – לרבות בפני רשות ציבורית או בפני עורך דין;

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il

"פרודים" – נשואים שאינם חיים חיי משפחה במשק בית משותף מתוך כוונה של שניהם או של אחד מהם לנתק את חיי המשפחה כאמור, למעט אם אחד מבני הזוג הנשואים הוכיח שפעל להתרת הנישואין ושהסיבה לאי התרתם קשורה באי הסכמת בן זוגו לכך; לענין זה, חזקה כי מי שאינם חיים חיי משפחה במשק בית משותף במשך שלוש שנים רצופות לפחות הם פרודים; כוונת הצדדים תיבחן בין היתר בשים לב למשך הפירוד, התנהגות הצדדים וקיומו של הליך להתרת נישואין;

תיקון סעיף 11

2. בסעיף 11 לחוק, בסעיף קטן (א) -

(1) בפסקה (1), המילים "או הורים" יימחקו;

(2) במקום פסקה (2) יבוא "אם הניח המוריש הורים או צאצאיהם - שני שלישים, ובלבד שאם ערב מותו של המוריש היה היורש בן זוגו של המוריש שלוש שנים או יותר וגר עמו אותה שעה בדירה הכלולה, כולה או חלקה, בעזבון, יטול בן-הזוג את כל חלקו של המוריש בדירה האמורה, ושני שלישים מהנותר משאר העזבון";

(3) אחרי סעיף קטן (ג) יבוא:

"(ד) הוראות סעיפים קטנים (א) עד (ג) לא יחולו על בני זוג לפי סעיפים 1א(3) עד (5) על פי הסכם ביניהם או הצהרה כתובה של אחד מהם, שלפיהם לא תהיה לבן-זוגו זכות ירושה".

תיקון חוק ביטוח לאומי

3. בסעיף 238 לחוק ביטוח לאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995:

(1) בסוף סעיף קטן (2) להגדרת "אלמנה" יבוא "למעט אם הוכיחה שפעלה להתרת הנישואין ושהסיבה לאי התרתם קשורה באי הסכמת בן זוגה לכך";

(2) בסוף סעיף קטן (2) להגדרת "אלמן" יבוא "למעט אם הוכיח שפעל להתרת הנישואין ושהסיבה לאי התרתם קשורה באי הסכמת בת זוגו לכך".

הפקולטה למשפטים | אוניברסיטת בר-אילן (ע"ר) | רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
The Faculty of Law | Bar-Ilan University (RA) | Ramat-Gan, 5290002 | Israel
F: 03 738 4044 |Shahar.Lifshitz@biu.ac.il